

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Constructing the Sublime: The Discourse on Architecture and Louis XIV's Sublimity in Seventeenth-Century Paris

Knegt, F.J.L.C.

Citation

Knegt, F. J. L. C. (2019, December 17). *Constructing the Sublime: The Discourse on Architecture and Louis XIV's Sublimity in Seventeenth-Century Paris*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/82074>

Version: Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/82074>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/82074> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Knegtel, F.J.L.C.

Title: Constructing the Sublime: The Discourse on Architecture and Louis XIV's Sublimity in Seventeenth-Century Paris

Issue Date: 2019-12-17

In 1686 publiceerde de Franse Jezuïet en schrijver René Rapin in Parijs zijn traktaat *Du grand ou du sublime dans les mœurs et dans les différentes conditions des hommes*, waarmee hij vier van zijn Franse tijdgenoten uitriep als sublieme personen. Rapin gebruikte hiervoor een eeuwenoud concept; zijn notie van het sublieme (“le sublime”) ontleende hij aan Pseudo-Longinus’ traktaat *Peri hypsous* uit de eerste of derde eeuw na Christus. Dit concept, dat verwees naar de verheven stijl en het overweldigende effect van literatuur, paste Rapin aan om over de verheven menselijke conditie te kunnen schrijven. Rapin’s belangrijkste claim is dat Lodewijk XIV de meest sublieme van de vier personen was, en dat hij om die reden een sublieme representatie nodig heeft om die verhevenheid te kunnen overdragen naar het publiek (via literatuur en beeldende kunst, zoals poëzie en architectuur). Het argument dat hij opbouwt om deze centrale claim te kunnen ondersteunen, weerspiegelt niet alleen de ontwikkeling van de notie van het sublieme gedurende de zeventiende eeuw, maar ook de onderliggende zwaktes van het concept. Met Rapin als uitgangspunt, onderzoeken we twee fundamentele problemen van het sublieme van Lodewijk XIV tijdens de zeventiende eeuw, die de ruggengraat vormen van dit proefschrift:

Deel I: Eerste probleem: De retoriek van het sublieme die wordt gebruikt om het effect van sublimiteit te creëren altijd al problematisch geweest, omdat het berust op een wisselwerking tussen twee tegenovergestelde extremen of uitersten (zoals hoog-laag, groot-klein, licht-donker, alles-niets etc.). Een dergelijke samenkomst van tegengestelden zorgt voor een krachtig poëtisch effect, maar is om die reden ook instabiel. Het kan makkelijk instorten en vervallen in spot of overdaad, als gevolg van de kleinste mislukking of door middel van satire door politieke tegenstanders. Zodra het sublieme wordt toegepast op mensen faalt het vaak al snel, aangezien het leven van mensen van nature al gebrekkig is en zelden in contact komt met echte uitersten – en dit geldt ook voor koningen als Lodewijk XIV. Dit brengt ons tot het tweede probleem dat ten grondslag ligt aan Rapin’s claim.

Deel II: Tweede probleem: Toen tijdgenoten van Lodewijk XIV, zoals Rapin, de koning zelf toch als subliem verklaarden ontstond er een tweede probleem: hoe representeer je de sublimiteit van een koning door middel van kunst (schilderkunst, architectuur en literatuur) en hoe wek je deze op bij de toeschouwer of lezer – een sublimiteit die, volgens zeventiende-eeuwse retoriek, op zichzelf al onbevattelijk was en ver buiten het bereik van normale mensen lag? Deze paradox werd door sommige schrijvers gebruikt als dekmantel om de claim

van het sublieme te handhaven. Je zou namelijk makkelijk kunnen stellen dat je inspanningen tekort schieten tegenover een dergelijke verhevenheid, en neemt om die reden toevlucht tot gemeenplaatsen. Echter, uiteindelijk bezwijkt deze retoriek onder haar eigen zwakheden, omdat het een fundamenteel onvermogen blootlegt om het sublieme te hanteren of beheersen zodat het de sublimiteit van de vorst in al zijn glorie en voor altijd zou kunnen oproepen. Rapin gaf zelf ook toe dat hij niet in staat was deze taak uit te voeren. Samen, beargumenteer ik, vormen deze twee kwesties de kern van de problematische claim van Lodewijk XIV's sublimiteit. Om een beter begrip van deze kwesties te kunnen vormen, richt dit proefschrift zich op de ontwikkelingen die tot deze claim heeft geleid.

Het eerste deel van dit proefschrift richt zich op de eerste kwestie: de centrale rol van extreme noties in de retorica van het sublieme, tussen 1630 en 1661. Dit deel beslaat de dertig zeer turbulente jaren vóór het begin van Lodewijk XIV's persoonlijke bewind – een factor die vormend zou blijken voor het absolute karakter en de artistieke en literaire opdrachtgeverschap van de vorst. In zekere zin waren de extreme noties in de sublieme retorica die werd ontwikkeld even instabiel als de politieke omstandigheden in deze periode. Deze uitersten werkten vaak averechts en konden eenvoudig worden ondermijnd door politieke tegenstanders. Het eerste hoofdstuk richt zich op de omvangrijke patronage van Richelieu en Mazarin – een patronage die, binnen het discours over politieke sublimiteit, herhaaldelijk de wisselwerking tussen fictie en realiteit opzocht. Om dit doel te bereiken werden de werelden van architectuur en literatuur met elkaar verweven, zoals in het ophemelen van bestaande Parijse gebouwen in gedichten, en het creëren van verheven fictieve gebouwen in verslagen, allemaal ter glorie van de opdrachtgever of het onderwerp van de tekst. Een sturende kracht was de breed gedeelde interesse in het epische gedicht en de effect van *le merveilleux* in het bijzonder – al diende het epos zowel voor- als tegenstanders van de kroon. De Franse burgeroorlog, de *Fronde*, leidde tot de productie van een enorme hoeveelheid satirische pamfletten gericht tegen de kroon, waarvan vele werken direct inspeelden op de kracht en sublieme connotaties van het episch wonder als politiek instrument. Het tweede hoofdstuk concentreert zich op de problematiek van *la magnificence* in deze periode, een andere notie uit het semantisch veld van het sublieme, en onderzoekt de meningsverschillen tussen de twee stichters van de abdij van Val-de-Grâce: koningin Anna van Oostenrijk en de abdis Marguerite d'Arbouze. Als antwoord op de wonderbaarlijke geboorte van Lodewijk XIV werd een nieuw kerkgebouw in Parijs gewijd aan de nederigheid van de kribbe van Christus. Tijdens en kort na de uitbreiding van dit abdijcomplex bleek echter dat de twee vrouwen tegengestelde opvattingen hadden over de verheffing van het idee van nederigheid (*humilité*) tot het sublieme in de architectuur van het centrale kerkgebouw. Marguerite's voorkeur voor extreme nederigheid (*anéantissement*)

botste met de wens van de koningin om overweldigende pracht (*magnificence*) in te zetten om het nederige en aardse karakter van de heilige kribbe te verheffen. Het derde hoofdstuk richt zich op de problematische rol van het Louvre in de constructie van Lodewijk's bewind, wiens systeem van *académies* een grootse voortzetting vormde van het opdrachtgeverschap van zijn voormalige minister Mazarin. Met dit nieuwe systeem – en tijdens de uitbreiding van het Louvre – ontstond een nog sterker gecontroleerde wisselwerking tussen architectuur en literatuur, waarmee de grens tussen fictie en realiteit nog meer werd vervaagd dan voorheen, en *le merveilleux* van het epos een leidende functie kreeg. Het zonnepaleis en het betoverde paleis fungeerden in zowel poëtische als theoretische teksten over het Louvre. Het zonnepaleis werd zelfs ingezet in voorgestelde inscripties voor de oostgevel van het Louvre, waarmee de relatie tussen aards en hemels, tussen realiteit en fictie nog nauwer werd. Echter, wederom bleek deze realiteit problematisch: het complex zou de hele zeventiende eeuw in een onvoltooide staat blijven.

Het tweede deel van het proefschrift introduceert een notie die eveneens problematisch zou blijken, en die vanaf 1661 ontstond: het idee van Lodewijk's eigen sublimiteit, en de representatie hiervan. Het vierde hoofdstuk onderzoekt de belangrijke rol van André Félibien's publicatie *Tapisseries du Roy* in de ontwikkeling van dit idee. In aanvulling op zijn *Entretiens* – met één van de vroegst bekende teksten over het sublieme effect van kunst en architectuur – stelt hij in zijn *Tapisseries* dat de emblematische deviezen die zijn gebruikt in de koninklijke tapijten nieuwe visuele “karakters” zijn waarmee de sublimiteit van de koning zelf kan worden weergegeven. Hier herkennen we al enkele belangrijke symptomen van de problematische claim van Rapin: Félibien wil de sublimiteit van de koning voor iedereen en voor altijd oproepen – een doel dat Rapin ook zou nastreven – maar moest toegeven deels terug te moeten vallen op de taal van de poëzie, die Félibien zelf “niet sterk genoeg” vond. Bovendien probeert het boek het idee van een bovennatuurlijke en bovenmenselijke sublimiteit te verdedigen, maar gebruikt het tegelijkertijd aardse en zeer dubbelzinnige metaforen en vergelijkingen. Het vijfde hoofdstuk opent met de impact van Nicolas Boileau's editie van Longinus' *Peri hypsous*, die hij publiceerde in 1674 en waarmee hij de notie *le sublime* tot kritisch concept maakte – een term die de ideeën die aanverwante concepten als *le merveilleux*, *le je ne sais quoi* en *la magnificence* deelden kon bundelen met één woord. Dit hoofdstuk onderzoekt het grote aantal kritische publicaties die de gepopulariseerde ideeën van Longinus en Boileau overnamen, voornamelijk met als doel het idee van de sublimiteit van de vorst verder te ondersteunen. *Le sublime* werd ingezet in nieuwe theoretische reflecties en debatten (*querelles*), zoals over het gebruik van architecturale inscripties onder Lodewijk XIV en hun retorische rol in het overbrengen van sublieme deugd in de publieke sfeer. Het zesde en laatste hoofdstuk richt zich op laat zeventiende-eeuwse po-

258 gingen om de inmiddels verouderde epische (Christelijke) poëtica een nieuwe impuls te geven omwille van de glorie van de monarch, die in deze periode sterk afbrokkelde en geconfronteerd werd met steeds meer problematische reacties op zijn eigen representatie.

Concluderend stel ik dat het sublieme niet alleen een extreme – en daarmee instabiele – notie is, maar dat het ook een subjectieve notie is. Het kan daarom nooit objectief worden vastgesteld, bijvoorbeeld in een werk of persoon, noch kan het worden beteugeld en daarna ingezet als een machtsinstrument.